

Marek Chmara, Jerzy Walkowiak

Realizacja zajęć z metod i technik badań społecznych na socjologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza

Przegląd Socjologiczny Sociological Review 30, 349-352

1978

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

na krytycznej refleksji na temat zawartych w niej treści oraz na choćby przy czynkowych badaniach danego studenta. Z tych więc względów uważam, że interesujący nas przedmiot jest szczególnie ważny w programie studiów socjologicznych, a troska o jego nauczanie winna być też duża.

Biorąc tedy pod uwagę znaczenie przedmiotu nazywanego u nas metody i techniki badań społecznych, uważam, że przewidziany w obowiązującym aktualnie programie wymiar godzin dla tego przedmiotu powinien ulec zwiększeniu — do tej ilości godzin, jaką proponowano w dyskusji nad programem. Sądzę również, że dołączenie do tego przedmiotu elementów metodologii nauk byłoby ze względów dydaktycznych znacznie lepsze niż połączenie ich z logiką. Wiemy bowiem o tym, że nie wszystkie osoby przygotowane nawet do dobrego prowadzenia zajęć z logiki są chętne do podejmowania zajęć z metodologii, zwłaszcza pod kątem widzenia potrzeb metod i technik badań społecznych.

Po tych refleksjach bardziej ogólnych kilka słów na temat nauczania metod i technik badań społecznych w Uniwersytecie Śląskim. W istniejącym u nas Instytucie Socjologii brak jest zakładu specjalizującego się wyłącznie w tym przedmiocie. Ze względu na moje zainteresowania naukowe i doświadczenia badawcze Zakładu Socjologii Pracy i Przemysłu nauczaniem metod i technik badań społecznych zajmują się właśnie pracownicy tegoż zakładu.

Realizując program z wymienionego przedmiotu nie tylko staramy się, aby studenci opanowali podstawy teoretyczne, poprzez lekturę książek poświęconych metodom i technikom badawczym, ale również dążymy do tego, aby nauczyli się oni stosować zdobytą wiedzę w praktyce badawczej. Szczególna rola przypada tu ćwiczeniom oraz obozom badawczym. Zajęcia na obozach badawczych łączymy z realizacją planów badawczych Instytutu. Wierzymy, że włączając studentów do realizacji planów badawczych podjętych przez Instytut stworzymy im najlepsze szanse do opanowania praktycznych umiejętności badawczych.

Janusz Sztumski

REALIZACJA ZAJĘĆ Z METOD I TECHNIK BADAŃ SPOŁECZNYCH NA SOCJOLOGII UNIWERSYTETU IM. ADAMA MICKIEWICZA

Zajęcia z tego przedmiotu są na II i III roku studiów (od 4 do 6 semestru) w wymiarze 90 godzin wykładu i 115 godzin ćwiczeń. Przedmiot ten kończy się miesięcznym terenowym obozem badawczym po III roku studiów, poświęconym kompleksowemu i praktycznemu zastosowaniu w trakcie badań terenowych zdobytej przez studentów wiedzy.

Celem tego przedmiotu jest: 1) przekazanie podstawowych wiadomości dotyczących badań socjologicznych; 2) „wyprodukowanie” wielu socjologów badaczy umiejących stawiać i rozwiązywać problemy społeczne, wykorzystywać istniejącą socjologiczną literaturę przy społecznych diagnozach i prognozach; 3) wzbudzenie refleksji nad niedostatkami warsztatu socjologa, krytycyzmu w stosunku do wartości uzyskiwanych materiałów i ostrożności przy ich opracowaniu i interpretacji; 4) wychowanie socjologów terapeutów umiejących nie tylko dostrzegać problemy badawcze, lecz łagodzić konflikty, pomagać ludziom itp. Cele: poznawczy, wychowawczy i praktyczny, są łącznie osiągane w realizacji tego przedmiotu.

W wykładach koncentrujemy się na zagadnieniach: 1) główne stanowiska metodologiczne we współczesnej socjologii; 2) techniki badawcze; 3) opracowanie i analiza materiałów ze szczególnym uwzględnieniem problematyki wskaźników skal i indeksów. W ćwiczeniach główny nacisk położony jest na: 1) nauczanie budowy i stosowania podstawowych narzędzi badawczych; 2) poznanie wszystkich etapów postępowania badawczego; 3) implikacje zastosowań metody statystycznej w badaniach socjologicznych; 4) analizę warsztatu badawczego socjologa.

W prowadzeniu zajęć wykorzystywane są podręczniki. Do wykładów: J. Galtung, *Theory and Method in Sociological Research*; R. Mayntz i inni, *Einführung in die Methoden der empirischen Soziologie*; *Process socyjal'nogo issledowanija* (tłum. pod red. J. E. Wołkowa, podręcznika W. Friedricha i W. Henniga pt. *Der Sozialwissenschaftliche Forschungsprozess*). Do prowadzenia ćwiczeń wykorzystywane są prace J. Szczepańskiego i S. Szostkiewicza poświęcone omówieniu technik i metod badawczych, prace pod redakcją Z. Gostkowskiego i J. Lutyńskiego dotyczące analiz technik badawczych w socjologii oraz prace S. Nowaka związane z niektórymi ogólnometodologicznymi problemami badań socjologicznych.

W prowadzeniu wykładu wykorzystywana jest częściowo metoda problemowa. Stosowane są środki audiowizualne. W realizacji ćwiczeń wykorzystywana jest wyłącznie metoda problemowa.

Kontynuacją przedmiotu: metody i techniki badawcze, jest wykład monograficzny z metodologii nauk oraz wykład o praktycznych zastosowaniach socjologii. Problematykę metodologiczną omawia się na zebraniach naukowych Instytutu oraz na seminariach magisterskich.

Zajęcia z omawianego przedmiotu prowadzi obecnie siedem osób, w tym dwóch adiunktów i pięciu asystentów. Instytucjonalnie za przebieg zajęć odpowiada Pracownia Metod i Technik Społecznych, której kierownikiem jest dr Jerzy Walkowiak. Osoby prowadzące zajęcia równocześnie uczestniczą w realizacji takich przedmiotów, jak statystyka czy metodologiczne wykłady monograficzne. Występuje jedność składu nauczającego szeroko rozumianych przedmiotów metodologicznych na kierunku socjologii w IS UAM

W naszym Instytucie od czterech lat prowadzone są eksperymentalnie ćwiczenia w małych pięcio- lub sześciuosobowych grupach laboratoryjnych. Każda z grup tworzy się w spontaniczny sposób w okresie pierwszych trzech tygodni prowadzenia zajęć z tego przedmiotu. Podstawą doboru grup jest podobieństwo zainteresowań, a wyróżnikiem formalnym wykonanie wspólnego zadania, jakim jest znalezienie przez grupę problemu badawczego i jego sformułowanie. Problem i przedmiot badań zostają przy pomocy osoby prowadzącej ćwiczenia dokładnie i właściwie określone. Po przeglądzie literatury dotyczącej przedmiotu badań i ogólnym zapoznaniu się z technikami badawczymi w socjologii przygotowana zostaje problematyka badań, a następnie operacjonalizacja problemu badawczego. Na podstawie zbudowanej listy hipotez badawczych i szczegółowej listy planowanych do uzyskania informacji, poprzedzonych drobiazgowym opisem badanych zjawisk, zbudowane zostają podstawowe narzędzia badawcze, najczęściej plan obserwacji, plan wywiadu swobodnego z dyspozycjami, kwestionariusz wywiadu wystandaryzowanego i plan tabelaryzacji danych. Studenci przechodzą wszystkie etapy postępowania badawczego, ze szczególnym udziałem w dwóch: operacjonalizacji problemu i opracowania materiałów. W weryfikacji narzędzi badawczych i pilotażu korzysta się głównie z dorobku socjologów łódzkich. Studenci kontaktują się z wybranymi do badań grupami, instytucjami czy organizacjami, nawiązują kontakty po to, aby spotkać i rozwiązać różnorodne terenowe trudności.

Po zbudowaniu narzędzi i ich pilotażu następuje zbieranie materiałów, przygotowanie do opracowania i opracowanie jakościowe oraz ilościowe. Ostatnie możliwe jest dzięki temu, że IS UAM dysponuje maszynami analitycznymi. Każda z grup problemowych przedstawia na dwóch ostatnich zajęciach, na forum całej grupy raport z badań ze szczególnym uwzględnieniem problematyki metodyczno-metodologicznej. Dyskusja i propozycje autorów raportu wyznaczają kierunki możliwych ulepszeń badań, dalsze sfery penetracji naukowej. Praca każdej grupy problemowej kończy się pisemnym raportem składanym u osoby prowadzącej ćwiczenia. Raport zawiera trzy podstawowe części: zarysowany problem i indeks terminów; wyniki badań; opis postępowania badawczego, zastosowanych narzędzi, trudności itp. Do raportu zostają dołączone zebrane przez grupę materiały.

Udział osób prowadzących te zajęcia jest duży, duże są też ich kompetencje — łącznie z możliwością rozwiązania za zgodą dyrekcji IS grupy problemowej. Raport wraz z dokumentacją stanowi podstawę do rozmowy z egzaminatorem.

W miarę możliwości wyniki badań zostają wykorzystywane przez zakład pracy, zakłady wychowawcze, sądy itp. Niektóre są opublikowane.

W opisanym sposobie prowadzenia ćwiczeń wychodzi się z założenia, iż formalnie, tylko przez wyłożenie studentom reguł i dyrektyw, nie można nauczyć ich metod i technik badawczych. Metodyczna strona nauczania musi mieć treść merytoryczną, jaką jest rozwiązywany problem. W sytuacji rozwiązywania problemu studenci dostrzegają szerokie możliwości zastosowań wiedzy metodycznej, do których ustaleń niekiedy dochodzą sami, we własnych metodycznych badaniach. Niebezpieczeństwem ze strony niedoświadczonych asystentów może być przeznaczenie nadmiernej ilości czasu zajęć na rozważania merytoryczne.

Opisany sposób prowadzenia zajęć daje po czteroletniej realizacji pozytywne wyniki. Średnie ocen z ćwiczeń i egzaminów wynoszą 4,1, są to jednak wyniki formalne. Samodzielni pracownicy wspominają o dużej dojrzałości badawczej studentów, dużej ich samodzielności, przejawiających się na seminariach magisterskich i przy pisaniu prac magisterskich. Również w opinii studentów ten tryb prowadzenia zajęć (przez dwa lata można było porównywać opinie o eksperymencie, gdyż były lata, na których przedmiot ten był prowadzony innym systemem) ma wiele pozytywnych cech, gdyż zrywa z mało skuteczną i niepopularną wśród studentów metodą referatową, zmusza do aktywności i myślenia, wymaga podejmowania samodzielnych decyzji. Uczy więc, wpaja cechy niezbędne każdemu socjologowi badaczowi. W tym systemie prowadzenia zajęć istnieje możliwość każdorazowego sprawdzenia stopnia wykonania powierzonych zadań, opanowania omawianych zagadnień. Społeczne efekty polegają na tym, że kształtują się studenckie trwałe przyjaźnie „naukowo-badawcze”, które, jak z obserwacji wynika, łączą studentów do końca studiów. Jest to szczególnie cenny dla socjologów walor tego sposobu prowadzenia zajęć.

Podstawową trudnością, z którą boryka się IS UAM, jest fakt, że mimo upływu czterech lat IS nie uzyskał zgody rektora na prowadzenie omawianych zajęć w małych grupach laboratoryjnych. Z tego względu pracownicy IS prowadzą zajęcia ponadwymiarowo, czyniąc to z badawczej i dydaktycznej pasji. Dobrze byłoby, aby jednak tę kwestię uregulowano oficjalnie.

W świetle przytoczonych argumentów i faktów całkowicie zasadne jest podjęcie uchwały przez uczestników Metodologicznej Konferencji we Włocławku o konieczności podwyższenia liczby godzin do 215 i zmniejszenia liczebności grup ćwiczeniowych. Ostatni postulat może spowodować, skoro zostanie wcielony w ży-

cie, że wyniki nauczania tego przedmiotu poprawią się, co jest widoczne już w IS UAM.

Marek Chmara, Jerzy Walkowiak

**PROGRAM ZAJĘĆ Z PRZEDMIOTU METODY I TECHNIKI BADAŃ
SPOŁECZNYCH DLA STUDENTÓW SOCJOLOGII
UNIwersytetu Jagiellońskiego**

Informacja ogólna. Przedmiot metody i techniki badań socjologicznych realizowany jest w Uniwersytecie Jagiellońskim w wymiarze 180 godzin (90 godz. wykładów i 90 godz. ćwiczeń). Zajęcia rozpoczynają się w I semestrze II roku studiów i kończą się egzaminem w połowie III roku. Ponadto z przedmiotem tym „sfederalizowane” są zajęcia: przygotowanie do praktyk, w ramach których studenci uczą się praktycznie budowy narzędzi badawczych (przede wszystkim kwestionariuszy wywiadów i ankiet) oraz zasad grupowania surowego materiału empirycznego.

Cały cykl nauczania w ramach omawianego przedmiotu można podzielić na dwie części, chociaż nie są one rozdzielone chronologicznie. Jedną z tych części można nazwać umownie nauczanie metod i technik. W ramach tej części studenci uczą się praktycznego stosowania określonych technik badawczych, przygotowania programu badań itp. Drugą część można nazwać „nauczaniem o metodach”. W tej części studenci uzyskują informacje o charakterze, przydatności i ogólnych zasadach stosowania metody czy techniki badawczej — nie opanowują natomiast praktycznego jej stosowania. Do drugiej części (nauka o metodach) należą takie tematy, jak badania eksperymentalne, panel, dokumenty osobiste, analiza ekologiczna, badania porównawcze.

W ramach zajęć z metod i technik obowiązuje studentów wykonanie kilku indywidualnych prac poza programem ćwiczeń audytoryjnych, a mianowicie: 1) sformułowanie problemu naukowego wraz z jego eksplikacją i operacjonalizacją, 2) przygotowanie pełnego programu badań empirycznych, 3) konstrukcja (w kilkuosobowych zespołach) narzędzia badawczego, 4) zbudowanie instrukcji kodowej dla różnego rodzaju typu pytań. Ponadto program obozu ćwiczeniowo-badawczego po II roku studiów jest w części podporządkowany programowi nauczania metod i technik badawczych.

Program wykładów i ćwiczeń:

1. Miejsce socjologii w systemie nauk empirycznych,
2. Twierdzenia i prawa w nauce,
3. Problemy i hipotezy naukowe,
4. Zmienne w badaniach socjologicznych,
5. Operacjonalizacja pojęć teoretycznych i problematyka wnioskowania ze wskaźników,
6. Badania empiryczne i części składowe procesu badawczego,
7. Źródła w badaniach socjologicznych,
8. Metody, procedury, techniki i narzędzia badawcze — charakterystyka ogólna,
9. Typy badań empirycznych stosowanych w socjologii,
10. Problemy szczegółowe budowy narzędzi badawczych: konstrukcja kwestionariusza wywiadu i kwestionariusza ankiety,